

Поширення пандемії COVID–19, що змусило країни вдатися до цілої низки протиепідемічних заходів, кардинально змінило глобальну макроекономічну ситуацію. А повномасштабне вторгнення РФ на територію України, що призвело до воєнного конфлікту на Європейському континенті, серйозно вплинуло на світову економіку, передусім на країни ЄС, викликало шоки для регіональної стабільності, торгівлі та геополітичного порядку і нові ризики для зростання ВВП, інфляції та монетарної політики.

Головним питанням найближчого і подальшого майбутнього на фоні високої ймовірності поширення нових пандемій, за масштабами подібних до COVID-19, постає питання про відновлення та розбудову вітчизняної економіки після війни, її життєздатності та стійкості у сучасній світогосподарській системі, визначення доміант розвитку економіки України в контексті її подальшої інтеграції у структури світового господарства. Специфіка сучасного стану вітчизняної економіки, невизначеність, нерівномірність і переважно нестаціонарний розвиток більшості соціально-економічних процесів в умовах розгортання нових хвиль глобалізації та перерозподілу сфер впливу у постпандемічному світі, її реструктуризації та формування нових економічних систем, вимагають нових підходів до забезпечення сталого розвитку України на середньо- та довгостроковий періоди.

Останніми роками, в умовах карантинних обмежень унаслідок пандемії, викликаної COVID-19, та розв'язаної РФ повномасштабної війни проти України, нової ролі у забезпеченні економічного розвитку набуває людський капітал. Високоюмовірно, що саме людський капітал і в перехідному періоді, і в новому світоустрої залишиться провідним чинником розвитку прогресу, і швидше за все його вплив навіть посилиться. При цьому як засоби формування, так і принципи/форми/цілі/ефективність використання людського капіталу можуть суттєво змінитися порівняно з тими, що існували до моменту настання світової пандемії, викликаної COVID-19, та воєнної агресії РФ проти України, що дедалі більше позначається на поведінці та взаємовідносинах більшості країн світу. З огляду на важливість людського капіталу для забезпечення економічного відновлення України, представляється доцільним: оцінити вплив (рівень впливу) фактора людського капіталу на макроекономічну динаміку в Україні (динаміку реального ВВП) з урахуванням фактичної зміни тенденцій/взаємозв'язків у 2019–2021 рр., які враховують економічні наслідки пандемії, викликаної COVID-19; оцінити ймовірну зміну реального ВВП за сценаріями, що враховують різні очікування стосовно формування/розвитку/

втрат людського капіталу внаслідок війни в Україні та нових реалій постковідного світу.

Для уникнення долі посереднього рутинного існування аграрної країни в Україні вже сьогодні має існувати план повоєнної відбудови національної економіки на нових технологічних засадах, що серед іншого включають: стимулювання інновацій, розвиток підприємництва, зміну структури економіки, перехід від її аграрно-сировинного типу до індустріально-інноваційного на основі створення сучасної високотехнологічної промисловості у контексті розгортання у світі Індустрії 4.0. Важливість розроблення такого плану актуалізує потребу в лідерах та управлінцях, які здатні очолити кураторство над власне процесом його розроблення, згуртувати навколо цього кваліфікованих фахівців, виступати рушіями інноваційної активності в країні, та, навіть у кризових умовах, успішно адаптувати своїх підлеглих до ситуацій, що швидко змінюються.

У середньостроковій перспективі функціонування економіки відкритого типу вимагає від України такої трансформації структури експорту, яка враховуватиме формування нецінових конкурентних переваг вітчизняного виробника. Чинниками, що впливають на обсяги світового та українського експорту – спочатку в період пандемії COVID-19, а зараз – повномасштабної російської агресії – є зменшення виробництва, порушення глобальних ланцюгів доданої вартості, зростання торговельних витрат, різке падіння сфери послуг, падіння цін на окремі сировинні товари.

Зважаючи на офіційне подання Україною 28 лютого 2022 р. заявки на членство в Європейському Союзі, одним із методів ідентифікації драйверів сталого розвитку економіки України і у постковідний період, і у повоєнний час може виступати відповідність економічних процесів країни у цифровій галузі візії Європейської Комісії щодо Цілей цифрового десятиріччя Європи та Плану дій ЄС щодо цифрової освіти.

Зазначене актуалізується саме в контексті необхідності проведення інструментального оцінювання сучасних зовнішніх та внутрішніх викликів впливу світової пандемії COVID-19, наслідків економічних втрат через воєнну агресію РФ та перспектив відновлення і розбудови економіки України після війни на період до 2025 (2030) рр., обґрунтування майбутніх траєкторій розвитку, сценарного передбачення та формування стратегії розвитку економіки країни на середньо- та довгострокову перспективу.

Викладені в монографії результати проведеного колективного дослідження демонструють розроблені альтернативні сценарії розвитку економіки України в системі координат постковідного світу й оцінки наслідків

повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну та виклад інструментально обґрунтованих оцінок факторів та пріоритетів (драйверів) забезпечення стійкої економічної динаміки з урахуванням специфіки національної економіки та прикладу кращих практик країн світу.

Серед нових наукових результатів: запропоновано модельний комплекс імітаційного макропрогнозування для визначення траєкторій розвитку економіки України у постпандемічному світі, із застосуванням якого здійснено кількісне оцінювання факторів впливу постковідних наслідків та наслідків повно масштабної воєнної агресії РФ на соціально-економічну динаміку України; розроблено альтернативні сценарії, проведено інструментальний аналіз, обґрунтовано пріоритетні тренди (інноваційно-технологічний, гуманітарний) та визначено сектори-драйвери (оборонно-промисловий, аграрний, будівництво, торгівля) післявоєнної розбудови вітчизняної економіки; здійснено сценарні прогнозно-аналітичні розрахунки макроіндикаторів на період до 2030 року та розроблено пропозиції щодо забезпечення сталого розвитку повоєнної економіки України.

Новизна результатів визначається таким.

Уперше:

- для визначення траєкторій розвитку повоєнної економіки України у постпандемічному світі запропоновано модельний комплекс імітаційного макропрогнозування у складі: моделей системної динаміки, моделі міжгалузевих потоків, моделі розвитку інфляційних процесів, програмно-аналітичного інструментарію «Макропрогноз економіки України», моделі оцінки ВВП за втратами макросекторів економіки та наслідками першої фази війни на сході України у 2014–2015 рр.;
- інструментально обґрунтовано траєкторії забезпечення стійкої економічної динаміки за альтернативними сценаріями розвитку економіки України після війни у постпандемічному світі з урахуванням специфіки національної економіки та прикладу кращих практик країн світу;
- розроблено альтернативні сценарії та здійснено прогнозно-аналітичні розрахунки макроіндикаторів економіки України на період до 2030 рр. (рецесія у 2022–2023 рр. та відновлення позитивної динаміки з 2024 р.);
- розраховано сценарні оцінки динаміки інфляційних процесів в Україні у 2022–2023 рр., згідно з якими інфляція за індексом споживчих цін у 2023 р. може зрости до 26–30% (у середньому до попереднього року);
- розроблено економетричні моделі, на основі яких отримано кількісні оцінки, що підтверджують позитивний вплив зростання людського капіталу на добробут та економічну динаміку в Україні;

- здійснено кількісну оцінку впливу індексу людського розвитку на динаміку реального ВВП України з урахуванням фактичної зміни тенденцій та взаємозв'язків у 2020–2021 рр. як наслідку пандемії, викликаної COVID-19;
- оцінено ймовірну зміну реального ВВП за сценаріями, що враховують різні очікування щодо формування/розвитку/втрат людського капіталу (відображеного індексом людського розвитку) внаслідок війни в Україні та нових реалій постковідного світу;
- здійснено оцінювання впливу зменшення фізичних обсягів експорту товарів на економічну динаміку в Україні за модельним інструментарієм міжгалузевих потоків (спад експорту товарів з України внаслідок агресії РФ, який викликало падіння виробництва продукції, втрати та вивезення виробленої продукції окупантами за межі України, порушення транспортно-логістичного потенціалу, мало призвести до зменшення ВВП України у 2022 р. понад 10 в.п.);
- відповідно до візії Європейської Комісії щодо Цілей цифрового десятиріччя Європи проведено аналітичне оцінювання рейтингових позицій України (згідно зі світовими рейтинговими дослідженнями World Digital Competitiveness Ranking 2021 та Government AI Readiness Index) і законопроектів України за позиціями: «розвиток цифрових навичок», «цифрова трансформація бізнесу», «розвиток цифрової інфраструктури», «діджиталізація державних послуг».

Удосконалено:

- методичні рекомендації до оцінювання негативних наслідків COVID-19 для економіки України в частині комплексного використання: аналізу офіційних даних щодо масштабів поширення захворюваності, результатів соціологічних опитувань, експертних оцінок щодо зниження ділової активності й втрати продуктивності, динаміки змін заробітної плати до та після пандемії, добробуту населення, які різнобічно відображають зміни людського капіталу й багатства України на основі підходу «оцінки доходу за все життя»;
- інструментарій оцінки дії чинників економічного спаду протягом пандемії 2020–2021 рр. та макрочинників рецесії економіки України в ході повномасштабної агресії РФ щодо динаміки відновлення основних видів економічної діяльності в Україні після війни;
- інструментарій оцінювання проблеми нерівності в Україні, загострення якої внаслідок COVID-19 та воєнної агресії РФ знижує добробут та уповільнює темпи соціально-економічного розвитку;
- процедуру ідентифікації чинників постковідного відновлення української економіки;

- експериментальні прогностичні розрахунки динаміки реального ВВП України, результати яких показали більш швидке відновлення української економіки у 2023 р. за умови збільшення витрат на інновації (передусім кожний додатковий % витрат, як очікується, прискорюватиме економічне зростання на 0,05–0,1 в.п.);

- методичні підходи щодо оцінки впливу постковідних наслідків у сфері зовнішньої торгівлі України та оцінки впливу зменшення фізичних обсягів експорту товарів на економічну динаміку в Україні;

- систематизацію та моніторинг агрегованих факторів «нової нормальності», що здійснюють найвагоміший вплив на постковідний ландшафт (на базі Звіту щодо сценарного планування світового простору у постковідний період «Scenario Planning for a Post-COVID-19 World»), та факторів впливу повномасштабної збройної агресії РФ на території України на динаміку глобальної економіки.

Поглиблено дослідження в таких напрямках:

- обґрунтовано необхідність урахування глобальних трендів зростання багатства та людського капіталу для оцінювання перспектив довгострокового розвитку України, внутрішніх можливостей повоєнного відновлення та потенціалу економічного прискорення;

- підтверджено негативний вплив нерівності на траєкторію розвитку України шляхом інструментального аналізу динаміки показників диференціації життєвого рівня населення, результатів соціологічних опитувань щодо різного впливу на бюджети українських родин ефектів пандемії та війни з РФ, а також регресійного аналізу, застосованого у частині емпіричної оцінки взаємозв'язків між показниками валового національного продукту на душу населення та індексу Джині на довгостроковому часовому проміжку;

- обґрунтовано специфіку та особливості людського розвитку в умовах війни в Україні та продовження світової пандемії, викликані COVID-19;

- актуалізовано пропозиції щодо зміни законодавства у сфері ДПП, а саме сформульовано зміни до відповідних статей Законів України «Про державно-приватне партнерство» у ред. від 01.01.2022 р. і «Про концесію» у редакції від 01.01.2022 р. та пунктів *Порядку проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства*, в редакції постанови КМУ від 22 квітня 2020 р. № 294;

- визначено види економічної діяльності, які мають стати основними драйверами повоєнного відновлення України;

- розраховано сценарні оцінки траєкторій розвитку основних видів

економічної діяльності України у період повоєнного відновлення економіки на короткострокову та середньострокову перспективи з урахуванням мегатрендів розвитку світової економіки у постпандемічному просторі;

- розроблено пропозиції до переформування соціально-економічної політики та створення інституціонального супроводу державного менеджменту, що спрямовані на забезпечення адекватного реагування на ризики високого ступеня невизначеності;

- обґрунтовано концепції визначення сприятливих чинників реалізації в Україні інноваційно-активного сценарію повоєнного розвитку в умовах постковідного світу;

- розроблено рекомендації та пропозиції щодо активізації інноваційного розвитку української економіки у воєнний та повоєнний час, зокрема через розширення в Україні аудиторії осіб, які матимуть можливість отримати та розвинути практичні навички управлінської роботи і ведення бізнесу (запропоновано сприяти формуванню та реалізації підприємницького потенціалу молоді шляхом підвищення якості та практичної спрямованості української освіти);

- обґрунтовано підходи до оцінювання чинників, ризиків, головних перешкод до відновлення обсягів експорту товарів у повоєнній економіці України;

- визначено ризики і загрози забезпечення повоєнної відбудови економіки України, основні серед яких – продовження воєнної агресії РФ на території України після 2023 р. та вплив шоків глобальної рецесії на динаміку вітчизняної економіки;

- здійснено аналітичну візуалізацію рейтингової позиції України за рівнем навчання та освіти (на базі даних світового рейтингового дослідження World Digital Competitiveness Ranking 2021), де визначено, що починаючи з 2017 р. Україна за рівнем навчання та освіти зміцнює власні позиції та у 2021 р. приєдналася до ТОП-20 країн світу, випереджаючи чимало високорозвинених індустріальних країн (Фінляндію, США, Велику Британію та Францію);

- актуалізовано інституційні засади здійснення форсайт-проєкту «Економіка України–2050» у системі координат постковідного світу в умовах поствоєнного відновлення економіки;

- здійснено актуалізацію пропозицій запровадження у практику державного стратегічного планування форсайт-проєкту «Економіка України – 2050» у системі координат постковідного світу відповідно до Закону України

«Про Державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку».

Особливе місце в монографії відведено головним завданням післявоєнної відбудови економіки України, передусім відходу від довоєнної сировинно-аграрної, імпортозалежної економіки та забезпеченню її відновлення на фундаменті сучасних досягнень науки, високих технологій та нового технологічного укладу, а також відновленню інфраструктури, сучасній реструктуризації за секторами економіки та видами економічної діяльності, що мають стати драйверами відновлення економіки України у найближчій перспективі (це – оборонно-промисловий комплекс, агросектор, будівництво, сектор ІКТ, машинобудування), забезпеченню збереження людського капіталу тощо.

Зазначено, що у 2022 р. очікується значне падіння виробництва по всіх видах економічної діяльності, що зберігатиметься до завершення воєнних дій. Найбільшого падіння зазнає будівництво, діяльність якого обмежиться відновленням зруйнованої критичної інфраструктури, та промисловість за видами діяльності, на які припадає лівова частина промислового виробництва України (добувна промисловість, металургія, енергетика).

Визначено вихідні умови прогнозних оцінок повоєнного відновлення України: залучення інвестицій та досягнення високої норми нагромадження основного капіталу, що забезпечить більш стислі терміни відновлення економіки, а також дотримання помірної інфляції.

Показано, що основними чинниками зменшення обсягів експорту товарів у воєнний період є падіння обсягу виробництва та порушення транспортно-логістичних зв'язків. Здійснено оцінку вартісних та фізичних обсягів, а також товарної та географічної структури експорту товарів з України у 2022 р. Оцінено вплив скорочення фізичного обсягу експорту товарів на випуск продукції, створення доданої вартості та оплату праці в Україні.

Наведено ризики забезпечення повоєнної відбудови економіки України, основними серед яких слід відзначити продовження воєнної агресії РФ після 2023 р. та ескалацію воєнних дій на території України з посиленням впливу руйнівних шоків глобальної рецесії на внутрішні економічні процеси.